

ΑΡΧΙΜ. ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ ΚΙΑΜΕΤΗΣ
ΠΡΩΤΟΣΥΓΚΕΛΛΟΣ Ι.Μ. ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ

ΘΕΙΑ ΛΑΤΡΕΙΑ ΚΑΙ ΠΑΝΔΗΜΙΑ ΚΟΡΩΝΟΪΟΥ ΜΕ ΤΗΝ ΜΑΤΙΑ ΕΝΟΣ ΚΛΗΡΙΚΟΥ

Είσαγωγή

Η περίοδος τῆς πανδημίας τοῦ κορωνοϊοῦ μᾶς ἐπιφύλαξε καταστάσεις πρωτόγνωρες καί ἔθεσε ἐνώπιόν μας θέματα καί ζητήματα πού εἴτε τά θεωρούσαμε αὐτονόητα, εἴτε δέν τά εἶχαμε κἄν ὑποψιαστῆ· θέματα καί προβλήματα ἐπιστημονικά, κοινωνικά, οικονομικά καί, βεβαίως, θεολογικά καί ἐκκλησιαστικά, πού ἀποτυπώθηκαν ἀνάγλυφα καί ἐπώδυνα στήν ζωή τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας σέ ὅλα τα μήκη καί τά πλάτη τῆς γῆς.

Χωρίς ἀμφιβολία, ἡ πανδημία τοῦ κορωνοϊοῦ ἐπηρέασε καταλυτικά ὅλες τίς πτυχές τοῦ προσωπικοῦ, οικογενειακοῦ καί κοινωνικοῦ μας βίου. Ὑπῆρξαν ὁμως ὀρισμένοι τομεῖς, οἱ ὅποιοι ἐπηρεάστηκαν ἰδιαίτερος ἀπ' αὐτήν καί ὑπέστησαν τριγμούς καί ρωγμές, πού θά παραμένουν αἰσθητοί καί στήν μετά-κορωνοϊό ἐποχή. Ἐνας ἀπό αὐτούς εἶναι ἡ λατρευτική ζωή τῆς Ἐκκλησίας μας, πού ἔχει ὑποστῆι σοβαρές πληγές, μάρτυρες τῶν ὁποίων εἴμαστε κυρίως οἱ κληρικοί.

Γενικά συμπεράσματα

Πρῶτα ἀπό ὅλα συνειδητοποιήσαμε πώς ὁ κόσμος μας ἔχει μικρύνει. Τό μακρινό γιά μᾶς πρόβλημα τῆς ἐπιδημίας στήν Κίνα, μέ τίν ὅποια μᾶς χωρίζουν χιλιάδες χιλιόμετρα, κατέστη ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ καί πρόβλημα δικό μας. Ὁ κίνδυνος πού χτύπησε τήν πόρτα ἐνός ἄλλου λαοῦ, μᾶς ἄλλης κοινωνίας, βρέθηκε ταχύτατα πρὸ τῶν δικῶν μᾶς θυρῶν. Σοκαρισμένοι καί αἰφνιδιασμένοι, μεταβληθήκαμε ἀπό παρατηρητές σέ πρωταγωνιστές τῶν γεγονότων. Κληθήκαμε νά συνειδητοποιήσουμε πώς ζοῦμε σέ μία ἐποχή, κατά τήν ὅποια τίποτα δέν εἶναι ξένο σέ ἐμᾶς, τίποτε δέν ὑπάρχει πού νά μὴν μᾶς ἀφορᾷ, πού

νά μίν ἐγγίξει τίν προσωπική καί τίν κοινωνική μας ζωή. Γίναμε καί ἐμείς μία κουκίδα σέ ἕναν παγκόσμιο χάρτη μέ τά καταγεγραμμένα κρούσματα τοῦ κορωνοϊοῦ, ἕνα μικρό δεδομένο μιᾶς παγκόσμιας στατιστικῆς. Οἱ δικοί μας ἄνθρωποι, οἱ συγγενεῖς, οἱ φίλοι μας, ἐμεῖς οἱ ἴδιοι, γίναμε ἀριθμοί σέ μία παγκόσμια καταγραφή κρουσμάτων καί θυμάτων.

Πολλαπλή ἐνημέρωση καί σύγχυση

Συγχρόνως, μείναμε ἐνεοί μπροστά στήν ταχύτητα τῆς ἐνημέρωσης. Μακρινά γεγονότα γίνονταν γνωστά ἐν ριπή ὀφθαλμοῦ. Προσωπικά δράματα σέ ἀπομεμακρυσμένα μήκη καί πλάτη τῆς γῆς εἰσέβαλαν μέσω τῆς ὀθόνης στά σπίτια μας, συμβάλλοντας στήν ἐνημέρωσή μας, αὐξάνοντας ὁμως ταυτόχρονα καί τόν φόβο μας.

Στά γεγονότα αὐτά, καθοριστικό ρόλο ἔπαιξε καί τό Διαδίκτυο. Μέσω αὐτοῦ, γίναμε κοινωνοί ἀπόψεων, ἐρμηνειῶν, ἀλλά καί παραπληροφόρησης. Δεχθήκαμε διαδικτυακές πληροφορίες, ἐξηγήσεις καί ἐρμηνεῖες, στοιχεία προερχόμενα ἀπό διάφορες πηγές καί ἀναλυόμενα μέ ποικίλους τρόπους, ὥστε νά αἰσθανόμαστε, κάποτε κάποτε, ἔρμαια ἐνός πελάγους δεδομένων, συχνά ἀνῆμποροι νά τά καταγράψουμε σέ ὄλο το εὔρος τους, νά τά ἀξιολογήσουμε καί τελικά νά ὀδηγηθοῦμε σέ μιᾶ ὀλοκληρωμένη ἄποψη, στάση καί ἀντίδραση.

Μπροστά στά μέτρα

Μέσα σέ αὐτή τίν ἀτμόσφαιρα τῆς σύγχυσης καί τῆς ἀμηχανίας, βρεθήκαμε ἐνώπιον τῶν μέτρων, τά ὁποῖα ἀναγκάστηκε νά λάβει ἡ Πολιτεία, ὥστε νά ἀντιμετωπίσει τίν ραγδαία διασπορά τῆς νόσου, καθ' ἣν στιγμῆν γίνονταν γνωστές οἱ ἐκατόμβες τῶν θυμάτων σέ ὄλο τόν πλανήτη.

Τά μέτρα ἦταν ἐπείγοντα καί ὡς κοινωνία δέν εἶχαμε τίν πολυτέλεια νά προετοιμαστοῦμε γι' αὐτά καί νά προσαρμολογοῦμε σταδιακά. Στό σόκ τῆς ξαφνικῆς ἀλλαγῆς σέ ὄλες τίς πτυχές τῆς καθημερινότητάς μας, ἀντιδράσαμε ποικιλοτρόπως: μέ στωικότητα, μέ ἐπιφυλακτικότητα, μέ τυφλή ἀντίδραση ἢ μέ ἐθελοτυφλία, ὅπως τά μικρά παιδιά πού, μή μπορῶντας νά ἀντιμετωπίσουν ἕνα γεγονός, προτιμοῦν μέ τή φαντασία τους νά τό ἐξαφανίσουν. Ὁ κορωνοϊός ἔφτασε στό σημείο νά θεωρηθεῖ ὡς καί ἀνύπαρκτος, μέ ἀποτέλεσμα νά δημιουργηθεῖ μία ψυχολογία χαρακτηρισμένη ἀπό προσωρινά συναισθήματα εὐφορίας καί παραμυθίας, τά ὁποῖα ὁμως ἐξαφανίστηκαν, ὅταν ὁ ἀριθμός τῶν κρουσμάτων καί τῶν θυμάτων ἀκολούθησε γεωμετρική πρόοδο. Μικρή,

δυστυχώς, υπήρξε η μερίδα των ανθρώπων που δέχθηκαν τό γεγονός ως δοκιμασία πίστεως, ως παιδαγωγία, ως ευκαιρία μετάνοιας και επαναπροσδιορισμού της πνευματικής τους πορείας, με υπακοή και εμπιστοσύνη στην Πρόνοια του Θεού.

Μέσα στην γενικότερη ψυχολογική και κοινωνική ατμόσφαιρα της σύγχυσης, ήταν επόμενο, τό πρώτο lockdown νά βιωθεί ως πόνος, ως πληγή, ως πίεση, έστω και αν η λογική μας άρχισε σταδιακά νά τό αποδέχεται ως αναγκαία προστασία. Αυτό που ιδιαίτέρως μās συνετάραξε είναι πώς βιώσαμε στό παρόν όλα εκείνα που ακούγαμε ως περιγραφές του παρελθόντος για έπιδημίες μέ εκατοντάδες θύματα, πολύμηνους έγκλεισμούς και νέκρωση της κοινωνίας. Διατηρούσαμε τήν ψευδαίσθηση πώς η άλατώδης πρόοδος της επιστήμης θά είχε πιά καταστήσει παρόμοιες καταστάσεις μακρινή ανάμνηση. Αυτό που ζήσαμε, όμως, συγκλόνησε τίς βεβαιότητες μας και έκανε τό άδιανόπτο άπτό. Βρεθήκαμε σε μιά ιδιότυπη εμπόλεμη κατάσταση μέ έγκλεισμό, αναστολή επαγγελματικών δραστηριοτήτων, περιορισμό μετακινήσεων και σχεδόν εξάλειψη κοινωνικών επαφών. Αισθανθήκαμε σχεδόν αιχμάλωτοι στην ίδια μας τή χώρα, στην πόλη, στην γειτονία μας, έγκλειστοι στό ίδιο μας τό σπίτι. Άπλές καθημερινές πράξεις, κινήσεις, συμπεριφορές στιγματίστηκαν από τόν φόβο της μετάδοσης της νόσου. Ό διπλανός μας, ό φίλος, ό γείτονας, ό συμπατριώτης μεταβλήθηκε ξαφνικά σε έναν εν δυνάμει κίνδυνο προς τόν όποιο έπρεπε νά αναπτύξουμε άμυντική συμπεριφορά και νά τόν απομακρύνουμε. Σε κάθε περίπτωση κατέστη σαφές ότι, ως πρόσωπα και ως κοινωνία, δέν καταφέραμε, δικαιολογημένα ίσως ως ένα σημείο, νά προσαρμοστούμε έγκαιρα και αποτελεσματικά σε καταστάσεις επείγουσες και εξελίξεις ραγδαίες. Και όπως πάντοτε συμβαίνει σε ανάλογες περιστάσεις, προβλήματα προσωπικά, κοινωνικά και, κυρίως, πνευματικά αναδύθηκαν και όξύνθηκαν. Τά τελευταία αυτά όφείλονται, δυστυχώς, στό ότι όχι μόνο ως πολίτες αυτής της χώρας αλλά, κυρίως, ως όρθόδοξοι χριστιανοί αποδειχθήκαμε πνευματικά αδύναμοι νά σκώσουμε μιά τέτοια δοκιμασία, χωρίς τά αναγκαία έφόδια της ύπομονης, της μετάνοιας, της έλπίδας στό θείο έλεος, τά τόσο άπαραίτητα για έναν τέτοιο πνευματικό πόλεμο.

Ή επίπτωση στην εκκλησιαστική ζωή. Άνάγκη καταγραφής

Έτσι, η εκκλησιαστική μας ζωή δέν εξαιρέθηκε από τίς άρνητικές επιπτώ-

σεις τῆς πανδημίας τοῦ κορωνοϊοῦ. Ἰδιαίτερα ὁμως ἡ Λατρεία, πού εἶναι ἡ ἀνάσα, ἡ πηγὴ ζωῆς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος ἐπλήγη καίρια. Ἡ καταγραφή τῶν ἐπώδυνων, συχνά μάλιστα καί τραγικῶν ἐπιπτώσεων τῆς πανδημίας στόν τομέα αὐτό εἶναι ἀπαραίτητο νά γίνει γιά διαφόρους λόγους:

Πρῶτον, διότι, ἂν καί διανύουμε περίοδο σταδιακῆς ὕφεσης, κανεὶς δέν μπορεῖ νά ἀποκλείσει τόν κίνδυνο μιᾶς νέας παρόμοιας κατάστασης. Συνεπῶς, ἡ μνήμη τῶν γεγονότων κατὰ τὴν περίοδο μετὰ τόν κορωνοϊό ἐπιβάλλεται νά μᾶς κρατᾶ σέ ἐγρήγορση.

Δεύτερον, ἡ καταγραφή αὐτὴ εἶναι ἀπαραίτητη, διότι οἱ ἐπιπτώσεις τῆς πανδημίας βρίσκονται ἐνώπιόν μας. Πολλές ἀπὸ τίς ἐξελίξεις, ὅπως γιά παράδειγμα ἡ μείωση τοῦ ἐκκλησιασματος καί ἡ ἀπουσία τῶν νεωτέρων γενεῶν ἀπὸ τὴν λατρεία, ἦταν ἀναμενόμενες κατὰ τὴν ἐπόμενη δεκαετία. Τό μέλλον ὁμως ἦρθε συντομότερα, ἄρα καί οἱ ἀντιδράσεις μας εἶναι ἐπιτακτικότερες.

Τρίτον, ἡ καταγραφή αὐτὴ θά βοηθήσει στό νά παραμείνουν ἐνώπιον μας τὰ μείζονα θεολογικά καί ἐκκλησιαστικά ζητήματα πού δημιουργήθηκαν, ζητήματα, τὰ ὁποῖα ἀπαιτοῦν ἄμεση σοβαρὴ καί συστηματικὴ ἀνάλυση, ἐξαγωγή συμπερασμάτων καί ἐφαρμογὴ σέ ὁλόκληρο τό ἐκκλησιαστικό σῶμα.

Τὰ γεγονότα καί οἱ ἐπιπτώσεις. Ἐξωτερικὲς πιέσεις

Καί τώρα, στά γεγονότα:

Τὰ πρῶτα μέτρα ἄρχισαν νά ἐφαρμόζονται γιά τὴν εὐρύτερη κοινωνία κατὰ τὴν ἐναρξὴ τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς του 2020. Βασικὸ κριτήριό τῆς λήψης τῶν μέτρων ἦταν ὁ συνωστισμός, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε ἡ κύριος παράγοντας διάδοσης τοῦ ἰοῦ. Ἦταν ἐπόμενο πὼς ἡ ἐκκλησιαστικὴ σύναξη δέν θά μπορούσε νά ἐξαιρεθεῖ ἀπὸ τὰ μέτρα αὐτά.

Ἡ λύση πού δόθηκε ἦταν ἀπόλυτη καί ἀπότομη: Κλείσιμο τῶν ἱερῶν ναῶν καί ἀπαγόρευση τῆς κοινῆς λατρείας ἀπὸ τὴν Πολιτεία. Σέ μία περίοδο μὲ τὴν πλέον ἔντονη καί καταναυκτικὴ λατρευτικὴ δραστηριότητα, εἶδαμε σιγά-σιγά τό ἐκκλησιασμα νά μειώνεται καί ὁ φόβος νά εἰσέρχεται στους ἱερούς μας ναούς. Οἱ ἀκολουθίες σταδιακὰ ἔφτασαν νά ἀφοροῦν μόνον ἐμᾶς, τοὺς κληρικούς. Ἐφτασε ἡ Μεγάλῃ Ἑβδομάδα καί βιώσαμε τὴν ὀδύνη τῆς περιφορᾶς τοῦ Ἐσταυρωμένου καί τοῦ Ἐπιταφίου ἀνάμεσα σέ ἄδεια καθίσματα. Στό «δεῦτε λάβετε φῶς», δέν βρέθηκε λαμπάδα νά ἀνάψουμε. Στό «Χριστὸς Ἀνέ-

στη» για πρώτη φορά στην ιερατική μας ζωή δέν σείστηκαν οί τοίχοι του ναού από τήν αντίφώνηση «Άληθῶς Ἄνέστη».

Ἡ νέες συνθήκες ἐπέφεραν καί νέες, πρωτόγνωρες ψυχολογικές καταστάσεις σέ ἐμᾶς, τούς λειτουργούς. Ὁ ρόλος μας ὡς κεφαλῆς τῆς λειτουργικῆς κοινότητας ἀλλοιώθηκε. Βιώσαμε μία ὀδυνηρή ἀκύρωση, λειτουργώντας, ἐπί παραδείγματι, ἐπί δύο περιόδους Χριστουγέννων μέ ἐλάχιστους πιστούς. Ἡ ἀγωνία μας νά καλύψουμε τίς πιεστικές ἀνάγκες ὄλων τῶν πιστῶν μας, μᾶς ὑποχρέωσε νά πραγματοποιοῦμε τρεῖς καί τέσσερις ἀκολουθίες σέ μία ἡμέρα, μέ ἀποτέλεσμα νά μᾶς κυριεύει τό ἄγχος του χρόνου. Τό πλέον ἐπώδυνο ὅμως ἦταν πῶς οἱ συνθήκες τῆς λατρείας καθορίζονταν ἀπό ἐβδομαδιαῖες κυβερνητικές ἀποφάσεις, πράγμα πού συμβαίνει μέχρι σήμερα. Μεταβληθήκαμε ἔτσι σέ λειτουργούς ὑπό διαρκῆ ἐποπτεία, μέ διαρκῶς ἀβέβαιες συνθήκες ἀσκίσεως του λειτουργήματός μας καί μέ μία διαρκῆ πικρία πῶς δέν γίνεται κατανοητός καί σεβαστός ὁ εὐαίσθητος καί ἐντελῶς ἰδιαιτέρως ρόλος μας. Ἐνας ρόλος πού «τρέφεται» καί νομιματοδοτεῖται ἀπό τό ἐκκλησίασμα. Μόνον ὅποιος φορᾶ τό ράσο γνωρίζει πῶς ἡ καρδιά καί ὁ νοῦς δέν βρίσκουν νόημα σέ μία ἀκολουθία στήν ὁποία ὁ πιστοῖ δέν παρίστανται. Μόνον ὅποιος ἔχει βρεθεῖ στή θέση αὐτή νιώθει τόν πειρασμό πού βιώνει ὁ λειτουργός, ὅταν δέν παρίστανται οἱ πιστοί, νά κινδυνεύει νά μεταβληθεῖ σέ ἀπλό διεκπεραιωτή μᾶς διαδικασίας, ἔστω καί λατρευτικῆς, τήν ὁποία σχεδόν ἀνυπομονεῖ νά τελειώσει.

Ἡ πειρασμός τῆς ἀδράνειας συνοδεύτηκε καί ἀπό τόν πειρασμό τῆς κόπωσης, τόσο γιά ἐμᾶς ὅσο καί γιά τούς πιστούς. Ἡ διαρκῆς μεταβολή τῶν μέτρων, κυμαινόμενη ἀπό τήν πλήρη ἀπαγόρευση στήν ἐλεγχόμενη, στήν διενέργεια ταυτοποίησης καί τήν αὐστηρή τήρηση του ἀριθμοῦ τῶν παρισταμένων, μέ διαρκεῖς ἀναστολές καί ἐκ νέου ἐνεργοποίησης, ἀπορρόφησαν μεγάλο μέρος τῶν δυνάμεών μας, ἀποπροσανατόλισαν τήν ἐνεργητικότητά μας καί κατέστησαν τήν τάξη καί τήν κατάνυξη τῶν ἀκολουθιῶν δευτερεύουσα προτεραιότητα. Δοκιμάστηκε συχνά ἡ ὑπομονή μας. Ἡ χαρά τῆς ἀκολουθίας μεταβλήθηκε σέ ἕνα βάρος πού διαρκοῦσε πολύ καί γινόταν ἀσκήκωτο ἀπό τήν ἔλλειψη οὐσίας καί νοήματος.

Ἡ προσωπική ἐπιβάρυνση σέ ὅλα τά ἐπίπεδα ὑπῆρξε ὑπέρομη. Οἱ ἐπιπτώσεις ὀδυνηρές. Αἰσθανθήκαμε πῶς κοσμικοὶ νόμοι μᾶς στεροῦν τήν λατρευτική ζωή, τήν ἐκκλησιαστική σύναξη καί κυρίως τήν Θεία Κοινωνία. Ὁ διχασμός μεταξύ τῶν δύο φορέων τῆς κοινωνικῆς μας ζωῆς, Ἐκκλησίας καί Πολιτείας, πέρασε μέσα μας. Ὁ πιστός λαός ἔφτασε νά ἀναρωτιέται: Τί εἴμαστε; Πολῖτες ἢ Χριστιανοί; Τί συγκροτεῖ τήν ταυτότητά μας;

Ἦταν ἐπόμενο, ἡ ὀδύνη τοῦ διχασμοῦ νά φέρει ἐμᾶς τούς κληρικούς στό ἐπίκεντρο τῶν ἐξελίξεων. Βιώσαμε κατ' ἀρχάς τόν διχασμό ἀνάμεσα σέ δύο ρόλους: ἐκείνον τῆς κεφαλῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς συναξέως καί ἐκείνον τῆς ιδιότητάς μας ὡς κρατικῶν λειτουργῶν. Γίναμε οἱ πρῶτοι ἀποδέκτες τοῦ θυμοῦ, τῆς ἀγανάκτησης καί τῆς βαθιᾶς λύπης τοῦ ποιμνίου μας, ἀλλά καί τῆς ἀπορίας του γιά ὅσα συμβαίνουν. Κατά τό παρελθόν, ὑπῆρξαμε πάντα ἡ λύση καί ἡ παρηγοριά σέ χίλια δυό προβλήματα καί ἡ γέφυρα ἀνάμεσα στούς ἀνθρώπους. Κληθήκαμε συχνά νά γαληνέψουμε ψυχές, νά βοηθήσουμε τούς ἀνθρώπους νά δοῦν τά προβλήματα καί τίς προκλήσεις τῆς ζωῆς μέσα ἀπό τό κήρυγμα τῆς εἰρήνης καί τῆς ἀγάπης τοῦ Εὐαγγελίου.

Τά γεγονότα καί οἱ ἐπιπτώσεις. Ἐσωτερικές πιέσεις

Στίς τωρινές ὁμως περιστάσεις, εἶδαμε τούς ἑαυτούς μας νά θεωροῦνται μέρος τοῦ προβλήματος. Νά δεχόμαστε πιέσεις ἀπό ὅλες τίς κατευθύνσεις: Τό παράπονο ἐκ μέρους τῶν πνευματικῶν μας τέκνων γιά τήν μυστηριακή ζωή πού στερήθηκαν καί τήν ἐπικριση ἐκ μέρους τῆς εὐρύτερης κοινωνίας γιά τίς ἀντιρρήσεις μας στά μέτρα. Εἶδαμε ὁμως τούς ἑαυτούς μας νά ὑφίστανται πίεση ἐσωτερική, ὀδυνηρή κρίση ταυτότητας, διλήμματα βασανιστικά, πού ἐπέτειναν χαρακτηρισμοί καί συμπεράσματα ἐκ μέρους ὄλων: Ἀρνητές ἢ τηρητές τῶν μέτρων, ὑπάκουοι ἢ ἀνυπότακτοι πρὸς τήν Ἱερά Σύνοδο καί τήν Πολιτεία, παραδοσιακοί ἢ νεωτεριστές, ὑπερασπιστές τῆς πίστεως, τῶν δογμάτων, τῆς παραδόσεως, τῆς Θείας Κοινωνίας, τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας καί τῶν Ἁγίων ἢ προδότες τῶν ἱερῶν καί τῶν ὁσίων, ἀνθρώποι τοῦ 21ου αἰῶνα ἢ σκοταδιστές. Καί τελικῶς: Λειτουργοί ζωῆς ἢ ἀπολογητές μέτρων θανάτου;

Ἐν ὅλῳ αὐτά συγκλόνισαν τήν ὑπόστασι καί τή συνείδησή μας καί μᾶς ἔφεραν σέ διαρκή ἄμυνα καί ἀπολογία πρὸς ὅλους. Ταμπέλες, κατηγοριοποιήσεις, χαρακτηρισμοί ὑπῆρξαν ὁ δικός μας Σταυρός σέ ὄλο αὐτό τό διάστημα. Εἰσπράξαμε ἀκόμη καί τήν ὀργή ἀνθρώπων ἀγαπητῶν, πού ἔπρεπε κάπου νά ἐκτονώσουν ὅλη τήν ἀγωνία καί τήν πίκρα ἀπό τήν στέρσιση τῆς λατρείας. Κληθήκαμε νά ἐφαρμόσουμε καί νά δικαιολογοῦμε ἀκόμη τήν κατηγοριοποίησι εἰσόδου στόν ναό μέ ἔγχρωμα δελτία εἰσόδου, μέ τόν φόβο νά μὴν ὑπερβοῦμε τό ὄριο. Βρεθήκαμε σπίν ἀνάγκη, ἐν ὥρᾳ ἀκολουθίας, νά δίνουμε διαρκῶς πρακτικές ὁδηγίες γιά τήν χρήσι μᾶσκας, τόν τρόπο λήψης τοῦ ἀντίδωρου, τήν τήρησι ἀποστάσεων ἐν ἀναμονῇ ἀσπασμοῦ τῶν ἱερῶν εἰκόνων. Καί ὅλα αὐτά,

ἀπευθυνόμενοι σέ ἀνθρώπους, στους δικούς μας ἀνθρώπους, πού θέλυσαν νά ξεφύγουν ἀπό τί φόρτιση τῆς καθημερινότητας καί νά ἀναπαύσουν τό πνεῦμα τους, ἔστω καί γιά λίγο, ξεχνώντας τήν διαρκῆ ἐπιτήρηση καί καθοδήγηση.

Αὐτό ὅμως πού ὑπῆρξε πράγματι ἀβάσταχτο ἦταν ἡ ἀδυναμία μας νά ἀπαλύνουμε τήν ἀγωνία καί νά ἐλαφρώσουμε τό βάρος τοῦ ποιμνίου μας. Μέ κλειστούς ναούς, μέ νέκρωση τῆς ἐνοριακῆς ζωῆς, μέ ἀφάνταστες δυσκολίες ἀκόμη καί μιᾶς διαπροσωπικῆς συνάντησης, στερηθήκαμε τά πνευματικά ὄπλα, ὥστε νά ἀντιμετωπίσουμε τόν φόβο, τήν ἀνησυχία, τήν πικρία καί τήν ἀβεβαιότητα τῶν ἐνοριτῶν μας.

Αὐτό ὅμως πού ἀποτύπωσε μέ τόν τραγικότερο τρόπο τό σόκ τῆς πανδημίας ἦταν ἡ διαχείριση τοῦ πένθους ἐξατίας τοῦ θανάτου. Ἄνθρωποι ἀγαπημένοι ἔφυγαν ἀπό τί ζωὴ μόνοι, σέ ἓναν θάλαμο ἐντατικῆς θεραπείας, χωρίς συντροφιά, χωρίς τήν παρουσία τῶν ἀγαπημένων τους. Καί ὅταν ἐκεῖνοι πέρασαν στήν αἰωνιότητα, ἡ πικρία ἔμεινε στους πενθοῦντες, οἱ ὅποιοι, συχνά, δέν κατάφεραν νά παραστοῦν οὔτε στήν νεκρώσιμη ἀκολουθία καί οἱ ὅποιοι συνόδευσαν ἀπό μακριά ἓνα σφραγισμένο φέρετρο, μεταφερόμενο ἀπό λευκοφορεμένες ἀπόκοσμες μορφές.

Ὁ γενικευμένος αὐτός συγκλονισμός κορυφώθηκε, ὅταν οἱ ἐπιπτώσεις τῆς πανδημίας ἔφτασαν μέχρι τόν πυρῆνα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς: τήν Θεία Κοινωνία. Ἄν καί ἐπισίμως δέν ἀνοίχτηκε ἡ συζήτηση γιά ἀπαγόρευσί της, ὁ φόβος εἰσεχώρησε στήν ψυχὴ εὐσεβῶν ἀνθρώπων. Ἡ προσέλευση στό Μυστήριον περιορίστηκε. Ἀκόμη καί σήμερα, πολλοί ἀπέχουν μέ ὀδύνη, μέ ἀμφιβολία καί μέ πνευματικό συγκλονισμό. Καί πιθανόν, κάποιοι ἀποκόπηκαν ὀριστικά ἀπό τήν μυστηριακὴ ζωὴ. Ἔστω κι ἂν ἀρνηθήκαμε ἀκόμη καί νά διαπραγματευθοῦμε τό μείζον θέμα τῆς Θείας Κοινωνίας, ὁ φόβος καί ἡ ἀμφιβολία βρῆκαν ρωγμές καί διλητηρίασαν ὡς ἓνα σημεῖο τό ἐκκλησιαστικὸ σῶμα.

Δοκιμασία τῆς ἐνορίας

Οἱ ἄκρως ἐπιβαρυντικές καί συγκρουσιακές αὐτές ψυχικὲς καταστάσεις ὀδήγησαν καί σέ διαφοροποίηση τῆς στάσης καί τῆς συμπεριφορᾶς τῶν ἐνοριτῶν μας: Ἄλλοι μᾶς εὐχαρίστησαν πού τούς προστατέψαμε καί ἄλλοι μᾶς κατηγόρησαν. Ἄλλοι πιέστηκαν ἀπό τά μέτρα καί ἄλλοι βολεύτηκαν. Ἄλλοι τά συνήθισαν, ἄλλοι σκανδαλίστηκαν, ἄλλοι ἀπομακρύνθηκαν, ἄλλοι ἐπέστρεψαν, ἄλλοι παραμένουν μακριά καί ἄλλοι δέν θά ἐπιστρέψουν, ἴσως, ποτέ. Πολλοὶ ἀναζήτησαν προσωπικὲς λύσεις σέ ἰδιωτικά παρεκκλήσια καί κρυφές

λειτουργίες. Άλλοι κατέφυγαν στην απολυτοποίηση μιᾶς ιδεολογίας ἢ στην συνωμοσιολογία, ἄλλοι υἰοθέτησαν μιὰ κριτική καὶ συχνά ἐπιθετική στάση κατά πάντων, ἄλλοι ἀφέθηκαν στην μελαγχολία καὶ τὴν παθητικότητα καὶ ἄλλοι ἔχασαν κάθε ενδιαφέρον καὶ νόημα γιὰ τὴν λατρευτική ζωή. Άλλοι ἐντάχθηκαν στὸν στενὸ κύκλο αὐτόκλητων φωτισμένων καθοδηγητῶν, ἄλλοι ἀναθεώρησαν τὴν σχέση τους μὲ τὰ μυστήρια καὶ ἄλλοι ὁδηγήθηκαν σὲ μιὰ ιδιόρρυθμη καὶ ἄσχετη μὲ τὴν Ὁρθόδοξη πατερική μας παράδοση μυστηριολογία, σοκαρισμένοι ἀπὸ τὴν ἀμφισβήτηση ἀκόμη καὶ τῆς Θείας Κοινωνίας, ὡς πρὸς τὴν λυτρωτική καὶ ἰαματική Τῆς ἐνέργεια («εἰς ἴασιν ψυχῆς καὶ σώματος»).

Στὴν προσπάθειά μας νὰ ἀμβλύνουμε καὶ νὰ γεφυρώσουμε τέτοιου εἴδους ὀξείες καὶ ἐτερόκλητες ἀπόψεις καὶ συμπεριφορές, ἀπευθυνθήκαμε στὸν λαὸ τοῦ Θεοῦ μὲ λόγο ὅσο τὸ δυνατόν ἠπιότερο καὶ συγκαταβατικότερο, ἀγωνιῶντας καὶ ἀγωνιζόμενοι νὰ διατηρήσουμε, ὅσο ἦταν δυνατόν, τὴν ἐνότητα. Ἀπέναντί μας βρήκαμε συχνά ἀνθρώπους πρόθυμους νὰ μᾶς ἀκούσουν, συχνότερα ὅμως ἀνθρώπους παγιδευμένους στὴν δξύτητα καὶ ἀπρόθυμους νὰ ἀναθεωρήσουν, νὰ προβληματιστοῦν ἐκ νέου, νὰ δεχτοῦν συνομιλητὴ πού θὰ ἀμφισβητοῦσε τίς παγιωμένες ἀπόψεις καὶ ἀποφάσεις τους. Το ἐγγεῖρημα ὅμως αὐτὸ δὲν ἦταν εὐκόλο, διότι καὶ οἱ σχέσεις μεταξύ μας ὡς λειτουργῶν του Ἁγίου Θυσιαστηρίου δοκιμάστηκαν.

Ἡ δοκιμασία ἀνάμεσα στοὺς συλλειτουργοὺς

Παράλληλα μὲ τὴν κοπιώδη ποιμαντική μας διακονία, διεξίγαμε ἀγώνα μεγάλο, ὥστε νὰ ὑπερβούμε ἀλληλοσυγκρουόμενες ἀπόψεις πού ἀνεφύησαν μεταξύ μας καὶ εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα τὴ δημιουργία φατριασμῶν καὶ, συχνά, ἀλληλοκατηγοριῶν, ἀκόμη καὶ μέσα στὴν ἴδια τὴν ἐνορία. Ἀδελφικοί δεσμοὶ ψυχρὰνθηκαν, λειτουργοὶ τοῦ ἰδίου ἔργου αὐτονομίθηκαν, ἡ εἰκόνα πρὸς τὰ ἔξω συχνά ξένισε ἀλλὰ καὶ σκανδάλισε τοὺς ἐνοριῆτες μας.

Ὁ διχασμὸς αὐτὸς μᾶς ἔφερε καὶ σὲ μιὰ ἐσωτερική δοκιμασία σχέσεων μὲ τὸν Ἐπίσκοπο καὶ τὴν Ἱερά Σύνοδο. Πολλά ἀπὸ τὰ μέτρα τὰ θεωρήσαμε στὴν ἀρχὴ ἐπαχθῆ, ὑπερβολικά καὶ ἀκατανόητα. Ἀμφισβητήσαμε ἀποφάσεις τοῦ Ἐπισκόπου, ἀλλὰ καὶ τῆς διοικοῦσας Ἐκκλησίας στό σύνολό της. Συχνά μάλιστα τίς παρακάμψαμε, ἐνίοτε μὲ τρόπο κρῶγαλέο. Ἐπρεπε νὰ περάσει μεγάλο διάστημα ὥστε νὰ γίνῃ ἀντιληπτό ἀπὸ ὅλους μας πόσο βαρὺς ἦταν ὁ σταυρὸς πού σήκωνε ἡ ἐκκλησιαστική ἡγεσία, ἀλλὰ καὶ ποιὸ τὸ βαθύτερο νόημα καὶ ἡ σκοπιμότητα τῶν ἀποφάσεών της.

Ἀλλά καί ὅταν αὐτό δέν συνέβη, οἱ συνθῆκες ὀδήγησαν στήν ἀπομάκρυνση τῶν ἱερέων καί τῶν στελεχῶν μεταξύ τους. Διασπάστηκε ἡ ἐνότητα τῆς ἐνορίας ἐξαιτίας τῶν μέτρων. Ἀποκοπήκαμε ἀπό τοὺς συλλειτουργοὺς μας, τὰ στελέχη μας, τοὺς κατηχητές μας. Ὡς πατέρες τῆς ἐνοριακῆς οἰκογένειας, ὑποχρεωθήκαμε νά ἀποξενωθοῦμε ἀπό τὰ μέλη της, χάσαμε τὴν προσωπικὴ ἐπικοινωνία, τὴ συνεννόηση, τὸ μοίρασμα, ἔστω, τοῦ φόβου, τοῦ κόπου καί τῶν ἀνησυχιῶν μας. Οἱ ἴδιοι ἐμεῖς βρεθήκαμε ἀντιμέτωποι μὲ τὸν ἑαυτό μας καί μὲ τὸ δικό μας πνευματικὸ δυναμικό: ἀξίζει νά προβληματιστοῦμε γιὰ τὸ ἂν ἤμασταν οἱ ἴδιοι ἔτοιμοι ὡς ἱερεῖς, ὡς πνευματικοὶ ἄνθρωποι, νά δεχθοῦμε τὴν δοκιμασία τοῦ κορωνοϊοῦ καί μὲ τρόπο πνευματικὸ· μὲ μετάνοια, μὲ πίστη, μὲ ἐμπιστοσύνη στήν Θεία Πρόνοια πού ἐπέτρεψε ἕνα τέτοιο σταυρό. Ἄν τὰ ἀντιμετωπίζαμε μὲ αὐτὴν τὴν προοπτικὴ, αὐτὰ καί θὰ μεταδίδαμε στὸν λαὸ τοῦ Θεοῦ, γιὰ νά τὸν στηρίξουμε, νά τὸν ὀχυρώσουμε, νά τὸν περιχαρακώσουμε μπροστὰ στήν δοκιμασία.

Ἀντιεκκλησιαστικές βολές μὲ ἀφορμὴ τὴν ἀπώλεια ἐσόδων

Μιά ἀκόμη ὀδυνηρὴ συνέπεια ὑπῆρξε ἡ κεκαλυμμένη ἢ καί ἀπροκάλυπτη εἰρωνεία ἐκ μέρους τῆς κοινῆς καί ὀρισμένων κέντρων μὲ σαφῆ καί γνωστὴ ἀντιεκκλησιαστικὴ στάση, πὼς οἱ ἀντιδράσεις μας εἶχαν οἰκονομικὰ κίνητρα καί πὼς μοναδικό μας μέλημα ἦταν ἡ διαφύλαξη τῶν ἐσόδων μας. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς πολλές ἀπὸ τίς ἐνορίες μας ἔφτασαν σὲ οἰκονομικὸ ἀδιέξοδο. Πόσοι ὅμως μποροῦν νά ἀναληφθοῦν πὼς δέν στερηθήκαμε κέρδη, ἀλλὰ τοὺς πόρους ἑνὸς πολυεπίπεδου ἔργου πού σχετίζεται μὲ τὴν φιλανθρωπία, τὴν σίτιση ἑκατοντάδων ἀνθρώπων, τὴν διατήρηση πνευματικῶν καί ἱεραποστολικῶν δομῶν, τὴν ἔκδοση ἐντύπων, ἀλλὰ καί τὴν συντήρηση τῶν ἰδίων τῶν ἱερῶν ναῶν, οἱ ὅποιοι δέν ἀποτελοῦν ἀτομικὴ ἰδιοκτησία ἀλλὰ χωρὸ συνάξεως καί ποικίλων πνευματικῶν καί δημιουργικῶν δραστηριοτήτων γιὰ ἑκατοντάδες, ἀκόμα καί χιλιάδες ἀνθρώπων;

Οἱ ἐπιπτώσεις στὸν μοναχισμό μας

Καί ὁ μοναχισμὸς βρέθηκε στήν δίνη τῶν ὀδυνηρῶν καταστάσεων πού ἔπληξαν τὸ ἐκκλησιαστικὸ σῶμα. Πρῶτα ἀπ' ὅλα οἱ πιστοὶ ἔχασαν, εἴτε ὡς ἐνορία εἴτε ὡς μεμονωμένα πρόσωπα, λόγω τῶν μέτρων, τὴν δυνατότητα τῶν προσκυνηματικῶν ἐξορμήσεων στὶς Ἱερές Μονές μας. Συνακόλουθα, ἔχασαν ἀφ' ἑνὸς τὴν δυνατότητα συσφίξεως τῆς διαπροσωπικῆς κοινωνίας μεταξύ

τους ως μέλη τῆς ἐνοριακῆς οἰκογένειας, ἀφ' ἑτέρου τὴν πνευματικὴ τροφοδοσία ἀπὸ τὰ μοναστήρια μας, πού εἶναι τόποι ἀσκήσεως, χώροι μετανοίας, ἐστίες προσευχῆς. Σ' αὐτὰ κατέφευγαν πάντα οἱ χριστιανοί μας, γιὰ νά βροῦν παρηγοριά στίς δοκιμασίες τῆς ζωῆς τους, νά ζητήσουν τὴν ἀρωγὴ τῆς προσευχῆς τῶν μοναχῶν, νά χαροῦν τίς κατανυκτικὲς μοναστηριακὲς ἀκολουθίες μέ τὸ ἰδιαίτερο πνευματικὸ ἄρωμα, νά ξεχάσουν γιὰ λίγο τίς πιέσεις τῆς κοσμικῆς ζωῆς καὶ τῶν ὑποχρεώσεών τους.

Κατὰ δεύτερο λόγο, οἱ ἴδιες οἱ Μονές δοκιμάστηκαν σκληρά. Κάποιες ἐπέλεξαν στάση ἀμφισβήτησης μέ ἀποτέλεσμα οἰκτρό: Γέροντες καὶ Γερόντισσες Ἱερῶν Μονῶν, πού κλείζαν τὴν ἑλλαδικὴ ἐκκλησία μέ τὴν ἰσχυρὴ πνευματικὴ τους παρουσία, ἀλλὰ καὶ ἀπλοὶ μοναχοὶ καὶ μοναχές, ἔπεσαν θύματα τῆς πανδημίας, μοναστικὲς ἀδελφότητες ἔμειναν ἀκέφαλες ἢ ἀποδεκατίστηκαν. Τὸ φαινόμενο τοῦ ζηλωτισμοῦ παρεισέφρυσε στὸν μοναχισμό μας. Δημιουργήθηκε, δυστυχῶς, ἀκόμα καὶ ἡ τάση νά θεωρεῖται μαρτυρικὸ καὶ ἅγιο τὸ τέλος ὄσων ἔφυγαν ἀπὸ τὴ ζωὴ, μοναχῶν ἢ λαϊκῶν, φέροντας ὡς «εὐσημο» τὴν ἀνυπακοή καὶ τὴν ἀντίδραση στίς ἀποφάσεις τῆς Διοικούσας Ἐκκλησίας!

Στὴν τοπικὴ μας Ἐκκλησία μετὰ ἀπὸ τὴν παρέλευση 2 περίπου χρόνων ἀπὸ τὴν πρώτη ἐμφάνιση τῆς πανδημίας καὶ καθὼς συνεχίζεται ἀκόμα νά ὑφίσταται ὁ κίνδυνος ἀπὸ αὐτή, τὰ περισσότερα μοναστήρια ὑποχρεώθηκαν νά κλείσουν τίς πύλες τους στοὺς πιστοὺς, προκειμένου νά προστατέψουν τὰ εὐπαθῆ μέλη τους. Κάποια γίνονται δέκτες παραπόνων, κατηγοριῶν, κάποτε καὶ δυσφήμισης, γιὰτὶ ἀκολούθησαν τὸ μέτρο αὐτό. Ἄλλα σηκώνουν πλέον τὸν σταυρὸ τῆς δυσκολίας ἐξεύρεσης ἀκόμα καὶ τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων.

Εἴσοδος στὴν μετὰ-κορωνοϊὸ ἐποχὴ. Πνευματικὴ ἀντιμετώπιση

Πέραν αὐτῆς τῆς καταγραφῆς γνωρίζετε πὼς ὁ καθένας ἀπὸ ἐμᾶς θὰ εἶχε νά προσθέσει πολλὰ ἐπιπλέον στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ὑπέπεσαν στὴν ἀντίληψή του. Θὰ εἶχε ὅμως νά καταθέσει καὶ προσωπικὰ συναισθήματα, ἀγωνίες καὶ διλήμματα, τὰ ὁποῖα βίωσε προσωπικά, συχνὰ μοναχικά καὶ στὰ ὁποῖα ἀνταποκρίθηκε, ἐπιστρατεύοντας ἰδέες καὶ δυνάμεις πού τὸν ἔφτασαν στὰ ὄρια τῆς ἀντοχῆς του. Γιὰ τὸν λόγο αὐτό, νιώθουμε ὅλοι ἀνακουφισμένοι, καθὼς ὅλα δείχνουν πὼς σταδιακὰ εἰσερχόμαστε στὴν μετὰ-κορωνοϊὸ ἐποχὴ. Μιὰ ἐποχὴ διαφορετικὴ, ἀλλὰ, ὅπως δείχνουν τὰ πράγματα ἐξίσου δύσκολη, καθὼς, πολλὲς ἀπὸ τίς συνθηκὲς τῆς πρόσφατης περιόδου θὰ ἔχουν ἐπιπτώσεις γιὰ πολὺ μεγάλο χρονικὸ διάστημα.

Ἀνίκουμε σπὴν οἰκογένεια τοῦ Χριστοῦ, ἀνίκουμε σπὴν Ἐκκλησία, ἡ ὁποία, σπὴν ἱστορική της διαδρομή, διπλῆτε συχνά διὰ πυρός καὶ σιδήρου. Οἱ ἐξωτερικές δοκιμασίες καὶ τὰ ἐσωτερικά μας πάθη ἐπαληθεύουν αὐτό πού διαπιστώνει καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος: Εἴμαστε εὐθραυστα ὄντα, ἀδύναμοι ἄνθρωποι, ὀστράκινα σκεύη. Καὶ ὅμως, παρὰ τίς ἀσθενεῖς μας δυνάμεις, ὁ Θεός μᾶς ἐμπιστεύτηκε τὸν θησαυρό Του πού δέν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὴν ἀγάπη Του γιὰ τοὺς ἀνθρώπους. Αὐτός λοιπὸν ὁ μέγας Παῦλος, ὁ Ἀπόστολος τῶν δοκιμασιῶν τῆς μοναχικῆς ἱεραποστολῆς, τῆς συχνῆς ἀπογοίτευσης, τῶν διωγμῶν, τῶν λιθοβολισμῶν καὶ τέλος τοῦ μαρτυρίου, μᾶς καλεῖ νά ὀρθωθοῦμε ἀνάστημα, μᾶς κρατᾶ τὸ χέρι καὶ μᾶς διαβεβαιώνει:

«Ἔχομεν δέ τὸν θησαυρὸν τοῦτον ἐν ὀστρακίνοις σκεύεσιν, ἵνα ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ἡ τοῦ Θεοῦ καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν, ἐν παντί θλιβόμενοι ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι, ἀπορούμενοι ἀλλ' οὐκ ἐξαπορούμενοι, διωκόμενοι ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλειπόμενοι, καταβαλλόμενοι ἀλλ' οὐκ ἀπολλύμενοι, πάντοτε τὴν νέκρωσιν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι περιφέροντες, ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι ἡμῶν φανερωθῆ». (Β' Κορ. 4, 7-10)

Ἦ, γιὰ νά παραφράσω τὰ λόγια τοῦ Γέρου τοῦ Μωριᾶ, ἡ Ἐκκλησία μας, ὅπως καὶ τὸ Γένος μας, «κι ἄλλες φορές σταυρώθηκε, ἀλλά, ἰδοῦ, ζῶμεν».

Ἐκεῖ πού ὁ κόσμος βλέπει ἀτυχίες καὶ συμφορές, ἐμεῖς ἀναγνωρίζουμε τὴν δοκιμασία ὡς πειρασμό, ὡς εὐκαιρία, ὡς ἀφορμὴ γιὰ ἐντονότερη πνευματικὴ ζωὴ καὶ νέο ξεκίνημα. Γι' αὐτό καὶ δέν ἀποκαρδιωνόμαστε. Αὐτό ὅμως δέν σημαίνει πὼς δέν πρέπει νά ἔχουμε πλήρη ἐπίγνωση τῶν νέων συνθηκῶν πού καλούμαστε νά ἀντιμετωπίσουμε.

Μειωμένο Ἐκκλησίασμα

Θά πρέπει καταρχὴν νά προετοιμαστοῦμε γιὰ ἕνα σαφῶς μειωμένο ἐκκλησίασμα, ἔλλειψη στελεχῶν σέ ὅλα τὰ ἐπίπεδα τοῦ ἐνοριακοῦ ἔργου, ἀκόμη καὶ ἔλλειψη συλλειτουργῶν. Οἱ αἰτίες εἶναι γνωστές:

Κατ' ἀρχάς, γνωρίζουμε πὼς ἡ πανδημία ἀπομάκρυνε πολλοὺς ἀπὸ τὴν ἐνοριακὴ ζωὴ γιὰ διαφόρους λόγους. Ἡ ἐνοριακὴ ζωὴ, μέ κέντρο τὴν λατρεία, πρέπει νά ἀποτελέσει ξανά καταφύγιο καὶ πηγὴ ἐνδυνάμωσης γιὰ τοὺς λιπόψυχους πού ἀναζητοῦν στήριξη, γιὰ τοὺς φοβισμένους πού ἀναζητοῦν ἐνθάρρυνση, γιὰ τοὺς ταραγμένους πού ἀναζητοῦν γαλήνη, γιὰ τοὺς ὀργισμένους πού ἀναζητοῦν συμφιλίωση, γιὰ τοὺς πνευματικὰ ψυχραμένους πού ζητοῦν ἀναθέρμανση, γιὰ τοὺς ἀπονεκρωμένους πού ζητοῦν ἀναζωογόνηση τῆς πνευ-

ματικῆς καί λατρευτικῆς τους ζωῆς. Ἰδιαίτερα, ὅμως, κατά τήν περίοδο αὐτή, διαταράχθηκαν οἱ ἀνθρώπινοι δεσμοί. Δημιουργήθηκαν ἔριδες, μνησικακίες καί φατριασμοί. Ἐπιβάλλεται νά εἴμαστε ἐμεῖς οἱ πρῶτοι πού θά ἀκούσουμε προσεκτικά, θά ἐπουλώσουμε πληγές, θά ἐνθαρρύνουμε τούς ἀνθρώπους νά ἐξωτερικεύσουν συναισθήματα καί ἀπόψεις, θά ἐπιτρέψουμε τήν διαφορετική ἄποψη, προσβλέποντας διαρκῶς πρὸς τήν σύνθεση καί τήν ἐνότητα, θά γίνουμε ἡ ἀγκαλιά τῆς Ἐκκλησίας πού ὑποδέχεται ξανά, ἀγκαλιά ἴδια μέ ἐκείνη τοῦ πατέρα τοῦ ἀσώτου πού μηδενίζει τό παρελθόν καί ἐγκαινιάζει ἕνα νέο ξεκίνημα. Οἱ καιροί εἶναι πλημμυρισμένοι ἀπό μοναξιά, φόβο καί κατάρρευση. Ὅλα ὅμως θά ξεκινήσουν ἀπό τή θέρμη τῆς ἀγάπης καί τῆς ἀποδοχῆς, πού πρῶτοι ἐμεῖς θά ἐκπέμψουμε.

Κατά δεύτερον, εἶναι ἀνάγκη νά διαχειριστοῦμε τήν ἔλλειψη τῶν ἀνθρώπων, τῶν πολλῶν ἀνθρώπων, πού ἐξεδήμισαν ἐξαιτίας τῆς ἐπιδημίας. Ἦταν κυρίως ἀνθρώποι μᾶς προηγούμενης γενιᾶς, μέ τήν ὁποία ἀναπτύξαμε δεσμούς ἀγάπης καί ἐκτίμησης, μᾶς γενιᾶς πού ζυμώθηκε μέ τήν Ἐκκλησία σέ ὅλα τά ἐπίπεδα τῆς καθημερινότητας καί βεβαίως μέ τήν Ὁρθόδοξη λατρεία μας. Ἦταν ἀνθρώποι μεγάλης ἡλικίας, ἀλλά μέ πνευματικό σφρίγος, συνέπεια σπὴν λατρευτικῆ ζωῆ, στυλοβάτες τοῦ ἔργου πολλῶν ἐνοριῶν, ἔτοιμοι νά καλύψουν παντοιοτρόπως τακτικές καί ἔκτακτες φιλανθρωπικές καί ἄλλες ἐνοριακές ἀνάγκες. Γιά τούς νέους ἀνθρώπους, ἡ ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ εἶναι σχεδόν ἀγνωστη, οἱ θεολογικοὶ ὄροι ἀκατανόητοι, ἡ λατρευτικὴ ζωὴ χωρὶς κατανόηση, ἀλλά καί νόημα. Μέ τίς νεώτερες γενιές, ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον, ἀρχίζουμε ἀπὸ τό μηδέν.

Ἡ ἀνάγκη, λοιπόν, ἐνός ἐπανευαγγελισμοῦ βρίσκεται πρὸ τῶν πυλῶν. Ἡ ἐπαφὴ μας μέ τήν κοινωνία τοῦ 21ου αἰῶνα δέν μπορεῖ νά στηριχτεῖ στὰ αὐτονόητα, σέ ἕνα ὕφος θριαμβολογίας, σπὴν διεκδίκηση προνομίων, στὰ ὁποῖα εἴχαμε συνηθίσει. Πρέπει νά ἀπευθυνθοῦμε στοὺς νέους ἀνθρώπους μέ ἐτοιμότητα νά τούς ἀκούσουμε καί νά τούς προσφέρουμε εὐκαιρίες ἔκφρασης τῶν ἀπόψεων, τῆς ἀγωνίας καί τοῦ πόνου τους. Ἀπαιτοῦνται νέοι τρόποι, νέες ἰδέες καί καταπολέμηση τῶν στερεοτύπων μας.

Ὅλα αὐτὰ θά στηριχτοῦν ξανά στὸν ζῆλο καί τήν θυσιαστικὴ ἀφοσίωση ἡμῶν, τῶν ἐφημερίων τῶν ἐνοριῶν μας. Γι' αὐτό καί εἶναι ἀπαραίτητη ἡ ἀναθέμανση τοῦ ἱερατικοῦ μας ζήλου, ἡ προσωπικὴ μας ἐμβάθυνση σπὴν πνευματικὴ καί λατρευτικὴ ζωὴ, ἡ διερεύνηση καί ἀναθεώρηση τῶν προσωπικῶν μας ἀστοχιῶν καί ἐλλείψεων σπὴν ἐπιτέλεση τῆς ἱερατικῆς μας διακονίας. Ποῦ ἀστοχίσαμε ὡς λειτουργοὶ καί πνευματικοὶ πατέρες; Τί δέν πράξαμε σωστά ἀπὸ ὅσα μᾶς ὑπαγορεύει ἡ ἱερατικὴ μας συνείδηση; Ποῦ δέν ἐργασθήκαμε ἐπαρκῶς;

Μήπως αποδειχθήκαμε πνευματικοί «λίγοι» μπροστά στην πρόκληση των περιστάσεων; Σέ ποιούς τομείς όφείλουμε νά αναθεωρήσουμε, νά μετανοήσουμε, νά επανατοποθετηθούμε; Διήλθαμε περίοδο κόπωσης και απογοήτευσης. Περίοδο στέρησης και αποξένωσης. Μας έλειψε ή λατρευτική ζωή και ή ζωντανή παρουσία των ανθρώπων. Άς προκύψει λοιπόν και κάτι καλό από όλην αυτήν τήν ζοφερή περίοδο. Άς γίνει ή στέρηση αίτια αναστοχασμού και εκτίμησης των πνευματικών θησαυρών που στερηθήκαμε, αλλά και δρόμος νέας συνάντησης είτε μέ ήδη γνωστά, είτε μέ άγνωστα και νέα πρόσωπα, που θά διακρίνουν σ' έμας μία ακτίνα έλπίδας σέ καιρούς ταραχής και άβεβαιότητας. Όλα αυτά όμως δέν θά λειτουργήσουν, άν δέν αναθερμανθεί σέ έμας τούς ίδιους ή ζέση και ό ζήλος τής λατρευτικής και, εν γένει, τής πνευματικής ζωής.

Άλλοιώσεις τής λειτουργικής τάξης

Είναι γεγονός πώς, κατά τήν περασμένη περίοδο, ή λατρευτική ζωή υπέστη άβαρίες. Άκολουθίες συντομεύτηκαν, άλλες δέν πραγματοποιούνταν καν. Άποτελεί έπιτακτική ανάγκη, ή λατρευτική ζωή νά ξαναβρεί τόν ρυθμό της, πιθανόν και μέ μεγαλύτερη ένταση. Παράλληλα όμως πρέπει νά αξιολογήσουμε τά νέα δεδομένα. Υπάρχουν άραγε τρόποι νά έρθουν οι νέοι πιο κοντά στην Όρθόδοξη λατρευτική ζωή; Ποιά είναι τά περιθώρια ανανέωσης και μεγαλύτερης συνειδητότητας ως προς τήν συμμετοχή τους στην θεία λατρεία; Τί στοιχεία μας κληροδότησε ή περίοδος του κορωνοϊού;

Διαδίκτυο

Έπιπλέον, άς μίν λησμονούμε πώς στην λατρευτική ζωή εισέβαλε τό Διαδίκτυο. Φτάσαμε νά λειτουργούμε ενώπιον ενός άθέατου αλλά ύπαρκτου εκκλησιάσματος. Πώς αξιολογούμε τό γεγονός αυτό; Τί θέση έχει αυτού του τύπου ή λατρεία στην μετά-κορωνοϊό έποχή; Υπό τίς δύσκολες συνθήκες που βιώσαμε, τό Διαδίκτυο υπήρξε μία κάποια λύση, προκειμένου νά μίν αποξενωθούμε παντελώς. Δέν πρέπει όμως έπ' ούδενί νά αποδεχθούμε τήν λύση αυτή ως όριστικό ύποκατάστατο. Άποτελεί ζωτικής σημασίας ενέργεια νά «χτίσουμε» ξανά τίς ζωντανές μας σχέσεις και νά στηρίξουμε όλες τίς πτυχές του ένοριακού έργου και τής λατρείας στην αναντικατάστατη φυσική παρουσία. Ό ναός πρέπει νά ξαναγίνει τό κέντρο τής λατρευτικής ζωής. Τό Διαδίκτυο άποτελεί ένα εργαλείο, του όποιου ή διακριτική χρήση μπορεί όντως νά προσφέρει ύπηρεσίες και λύσεις. Έπ' ούδενί όμως δέν πρέπει νά απολυτοποιηθεί.

Λειτουργική ζωή και έκκλησιαστική ένότητα

Ἡ ἐπανεύρεση τοῦ λειτουργικοῦ ζήλου, σέ συνδυασμό μέ τήν ἀποκατάσταση τῆς λειτουργικῆς τάξεως καί ἡ ἀναζήτηση νέων τρόπων προβολῆς καί προσφορᾶς τῆς Ὁρθόδοξης λατρείας στίς νεώτερες γενεές στήν μετά-κορωνοϊό ἐποχή ἐξυπηρετεῖ συγχρόνως ἀνάγκες πνευματικές καί ἱεραποστολικές. Ἡ ζέουσα καί συνειδητή λατρευτική ζωή μπορεῖ νά διαδραματίσει ρόλο στήν ἐνίσχυση τῆς ἐνότητος τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος.

Οἱ ταραγμένοι καιροί πού ζήσαμε ἐπέφεραν διασπάσεις, ἀκόμη καί μέσα στίς ἴδιες τίς Μητροπόλεις, ἀκόμη καί μέσα στίς ἴδιες τίς ἐνορίες. Ὁ πειρασμός βῆκε πεδίο δράσης καί ὁδήγησε σέ καταστάσεις ἀυτονόμησης καί φατριασῶν. Ἐκφραση αὐτῆ τῆς ἀυτονόμησης ὑπῆρξε καί ἡ ἀμφισβήτηση πολλῶν συνοδικῶν ἀποφάσεων. Ἡ Συνοδικότητα ὅμως εἶναι ὁ μέγανός μας θησαυρός καί αὐτό πού μᾶς διαφοροποιεῖ ἀπό ὅλες τίς ἄλλες χριστιανικές ὁμολογίες. Ἡ Συνοδικότητα αὐτή πρέπει νά διαφυλαχθεῖ ὡς κόρη ὀφθαλμοῦ. Χωρίς αὐτή δέν ἔχουμε ἐκκλησιαστική διοίκηση, δέν ἔχουμε ἐνοποιημένη μαρτυρία, δέν ἔχουμε εὐχαριστιακό σῶμα. Αἰῶνες τώρα, ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία μας πορεύεται μέ αὐτόν τόν εὐλογημένο τρόπο, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ μόνος πού μπορεῖ νά υπερβαίνει προσωπικές ἀδυναμίες καί πιθανές ἰδιοτελείες καί νά ὁδηγεῖ τόν λαό τοῦ Θεοῦ ὅπου τό Πνεῦμα ὀρίζει. Ἡ Συνοδικότητα ἀποτελεῖ προέκταση τῆς βασικῆς θεολογικῆς καί ἐκκλησιολογικῆς θέσεως τῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας μας, πῶς, στό πρόσωπο τοῦ ἐπισκόπου συγκροτεῖται ὁλόκληρη ἡ Ἐκκλησία, ὄχι βεβαίως ἀπλῶς καί μόνον ὡς ἕνας διοικητικός ὀργανισμός, ἀλλά ὡς εὐχαριστιακή κοινότητα.

Μέ ἄλλα λόγια, ὁ Ἐπίσκοπος ἀποτελεῖ κυρίως καί πρωτίστως τό ἐπίκεντρο τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ὄχι ἀσκῶντας ἐξουσία, ἀλλά ἀποδεχόμενος τῆς θείας δωρεᾶς τῆς φύλαξης τοῦ ποιμνίου καί τῆς ἐνότητός του διά τοῦ ἱεροῦ μυστηρίου τῆς Εὐχαριστίας. Κατά τόν ἅγιο Ἰγνάτιο, κάθε φορά πού ἀκούγεται ἡ εὐχή ὑπέρ τοῦ Ἐπισκόπου, ἐκεῖνος εἶναι ὡσεὶ παρῶν στά πρόσωπα τῶν Πρεσβυτέρων. Κατά τόν Θεοφόρο Πατέρα, τήν ὥρα τῆς Θείας Εὐχαριστίας, στό πρόσωπο τοῦ λειτουργοῦ συγκροτεῖται ἡ λογική ποιμνη τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία προστατεύει ἀπό τούς μεταμφιεσμένους λύκους πού ὡς πρῶτο, ἴσως καί μοναδικό σκοπό ἔχουν τήν δημιουργία διχόνοιας, σχισμάτων καί φατριῶν, μέ τελικό σκοπό τόν διαμελισμό τῆς Ἐκκλησίας. Μοναδικός τρόπος προστασίας εἶναι ἡ συσπείρωση γύρω ἀπό τόν ποιμένα, ὁ ὁποῖος ἐκπληρώνει τήν ἀποστολή του πρωτίστως ὡς λειτουργός. Ὑπό αὐτές τίς προϋποθέσεις, ἡ θεία

Λειτουργία αποτελεί πρόγευση και οδό προς τὰ ἔσχατα, ὡς σημεῖο τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, σπὴν ὅποیان «οὐκ ἔνι Ἰουδαίος οὐδέ Ἑλλήν, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδέ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ· (ἀφοῦ) πάντες εἰς ἐσμέν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Γαλ. 3,28).

Ἡ λατρευτική ζωή γιὰ ἐμᾶς τοὺς Ὁρθοδόξους ἀποτελεῖ τὸν πυρήνα τῆς ἐνότητός μας. Συγκροτοῦμε ἓνα σῶμα γύρω ἀπὸ τὴν τράπεζα τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου προεκτεινόμενη στους αἰῶνες διὰ τοῦ Μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Γιὰ ἐμᾶς, ἡ λατρευτική ζωή δὲν ἀποτελεῖ συναισθηματική ἀνάμνησι, ἀλλὰ ἀνάδειξι καὶ ἐνδυνάμωσι τῆς ἐνότητος τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας. Ὑπάρχουμε ὡς μέλη τοῦ ἐνός σώματος τοῦ ἴδιου τοῦ Χριστοῦ, ἀκριβῶς κατὰ τὴν στιγμὴ τῆς βρώσης τοῦ Ἄρτου καὶ τῆς πόσης τοῦ Οἴνου (Α΄ Κορ. 10, 16 κ. ἐξ). Χωρὶς τὸ Μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας δὲν ὑπάρχουμε ὡς Ἐκκλησία. Ἡ στέρησι τοῦ κοινῶ Ποτηρίου διαρρηγνύει τοὺς δεσμούς τῆς ἐνότητός μας καὶ μᾶς καθιστᾷ ἓναν κοινὸ ἐγκόσμιον ὄργανισμό. Μὲ τὰ δεδομένα αὐτὰ οἱ δυσχέρειες τῆς λατρευτικῆς μας ζωῆς συνέβαλαν στὰ φαινόμενα διάσπασις καὶ διχογνωμίας. Ἡ ἀναθέρμανσι τῆς λατρευτικῆς μας ζωῆς θὰ ἐπουλώσει πληγές καὶ ἡ συνάντησι ὄλων μας πέραξ τῆς τραπέζης τοῦ Δείπνου θὰ ἀποκαταστήσει πρωτίστως τὴν μυστηριακὴ ἐνότητα καί, κατ' ἐπέκτασιν, τὸ κοινὸ μας φρόνημα σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα.

Ἡ δοκιμασία ὡς παιδαγωγία

Ἐξερχόμεθα σταδιακὰ ἀπὸ μιά δοκιμασία, μὲ τὴν ἀπόλυτη πεποίθησι πὼς τίποτε δὲν βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὴν παντοδυναμία, τὴν φιλανθρωπία καὶ τὴν παιδαγωγία τοῦ Κυρίου μας. Ἐπιστρέφουμε στους ναοὺς μας, ἀποκαθιστοῦμε τὴν λειτουργικὴ τάξι, συναντᾶμε ἐκ νέου τοὺς ἀδελφούς μας, ἐπανεκκινοῦμε τὸ ἐνοριακὸ μας ἔργο. Κυρίως ὁμως ἀτενίζουμε τὸ βλέμμα τοῦ Χριστοῦ σπὴν εἰκόνα Του στὸ τέμπλο τοῦ ναοῦ μας καὶ ἐμπιστευόμαστε τοὺς τρόπους Του νὰ μᾶς φέρνει σὲ συναίσθησι τῶν ἐλλείψεων καὶ τῶν ἁμαρτιῶν μας καὶ νὰ μᾶς παροτρύνει σὲ ἀναθέρμανσι τῆς πίστις καὶ τῆς ἀποφασιστικότητάς μας νὰ Τὸν ἀναζητήσουμε καὶ νὰ Τὸν ἀγαπήσουμε «ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς, ἐξ ὅλης τῆς καρδίας καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας μας». Μὲ τὸν ἴδιον τρόπο ἀγαποῦμε καὶ τὴν οδό τῆς παιδαγωγίας Του. Ὅση ὑπῆρξε ἡ ὁδὸν τῆς ἔλλειψις κοινωνίας μαζί Του, τόσο εἶναι ἡ πεποίθησί μας πὼς τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ στερήσει τὸν κόσμον ἀπὸ τὴν δωρεὰ τοῦ Ἀχράντου Σώματος καὶ τοῦ Τιμίου Αἵματος Του.

Ἄς φανοῦμε ἀντάξιοι αὐτῆς τῆς δωρεᾶς καὶ ἅς ἀποτελεῖ πλέον ἡ κάθε Λει-

τουργία πού αξιωνόμαστε νά τελοῦμε εὐκαιρία μοναδική γιά ἀποκατάστασι σχέσεως μέ τόν Δημιουργό μας, μέ τούς ἀδελφούς μας καί μέ ὀλόκληρο τόν κόσμο. Ἐν καιρῷ ταραχῆς καί πολέμων, ἡ θεία λατρεία καί, ιδιαίτερα, ἡ Θεία Εὐχαριστία εἶναι τό ὄπλο μας καί ἡ μαρτυρία μας πώς ἡ ἐλπίδα μᾶς εἰρηνικῆς οἰκουμένης δέν ἀποτελεῖ οὐτοπία ἀλλά ἓνα ἐφικτό ὄραμα, εὐλογημένο καί διαρκῶς ἐνισχυμένο ἀπό τόν Ἀρχηγό τῆς ζωῆς καί τῆς εἰρήνης.